

ΤΟ ΤΣΙΦΛΙΚΙ ΤΩΝ ΜΑΣΑΡΩΝ

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας
1570 – 1878

● Του Δρος Ελευθέριου Αντωνίου

Την περίοδο της Τουρκοκρατίας, η Κύπρος ήταν διαιρεμένη αρχικά σε τέσσερις επαρχίες και αργότερα, στο τέλος της περιόδου, σε έξι. Κάθε επαρχία διαιρέθηκε σε διαμερίσματα ή και τσιφλίκια (εικόνα 1). Η βασικότερη διάκριση γαιών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σε σχέση με το δικαίωμα της κυριότητάς της, ήταν η κατηγοριοποίησή τους¹.

Η Κύπρος είχε πάνω από οκτακόσια χωριά, τα οποία όμως σταδιακά ερημώθηκαν και εγκαταλείφθηκαν. Για διοικητικούς σκοπούς στην αρχή, οι Τούρκοι χώρισαν την Κύπρο σε δεκαεπτά διοικητικές περιοχές ή κατιλλίκια². Αργότερα οι διοικητικές περιφέρειες (εικόνα 2) ονομάστηκαν καζάδες (καζάς ή περιφέρεια του Καδή, δηλαδή διαμέρισμα).

Το 1831 που έγινε η απογραφή, η Κύπρος είχε χωρισθεί σε δεκαεπτά καζάδες³. Η διοικητική οργάνωση με το σύστημα καζάδων διατηρήθηκε μέχρι το 1856, οπότε η Κύπρος αναδιοργανώθηκε διοικητικά στις έξι γνωστές επαρχίες (Λευκωσίας, Λεμεσού, Λάρνακας, Αμμοχώστου, Κερύνειας και Πάφου). Υπεύθυνος κάθε επαρχίας ήταν

Section	Item	Value
Liva-i Nispetiye	...	5000
	...	20000
	...	15000
	...	22000
	...	1750
	...	4000
	...	4250
	...	3200
	...	10000
	...	2000
Liva-i Nicosia	...	16696 29
	...	66 30
	...	100
	...	200
	...	17896 20
	...	974 10
Liva-i Makarion	...	2250
	...	2205 20
	...	50
	...	260
	...	205 20
	...	260
Total		2753

Εικόνα 1: Κατάστιχο XXIV (1839) που περιλαμβάνει πολλές και διάφορες εγγραφές. Μεταξύ αυτών ήταν και η φορολογία που κατέβαλλε το τσιφλίκι των Μασσάρων. Κατάστιχα Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου – Βιβλιοθήκη Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'

¹ Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου – Μοναστηριακά τσιφλίκια στους κώδικες 49 (1813-1841) και 51 (1818-1881) Ιεράς Μονής Κύκκου. Τα τσιφλίκια (ciftlik) είναι οι κατηγορίες των γαιών που προήλθαν από: 1. Εγκαταλειμμένες ή ακαλλιεργητες γαίες, οι οποίες δόθηκαν από τον Σουλτάνο.

2. Δημόσιες γαίες (miri), που εγκαταλείφθηκαν (έρημες-μεναι), από τους καλλιεργητές.

3. Δημόσιες γαίες που μετατραπήκανε σε πλήρους κυριότητας (malk) ή βακουφικές (vank).

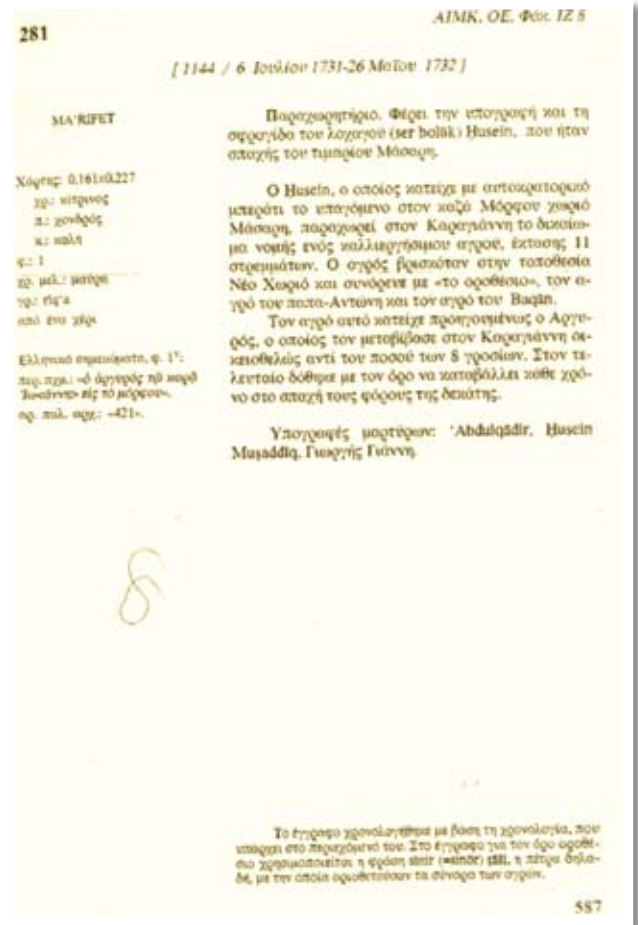

(ή του Μάσαρη). Το τσιφλίκι των Μασάρων, βρισκόταν στις όχθες του χειμάρρου Σερράχη, στην περιοχή του μεγαλύτερου υδροφόρου στρώματος της Κύπρου¹⁰.

Το τσιφλίκι των Μασάρων, όπως και τα άλλα τσιφλίκια της περιοχής, εφαρμόζαν ειδικό σύστημα άρδευσης στις καλλιέργειες των προϊόντων τους¹¹.

Ο Κυπριανός Δ. Λούη, όπως αναφέρει στη Μελέτη του για τα τσιφλίκια της περιοχής Μόρφου κατά την ύστερη περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, περιλάμβαναν τη γεωργική γη, αρδύσιμη ή μη, λιβάδια για καλλιέργειες και για βοσκή, κτίσματα (οσιπήτιον–οσιπί του καστελάνου), φούρνο, σιδηρουργείο, σταύλους “βοκολόμανδρα” για τα μεγάλα ζώα, όπως τα βόδια και άλλα που βοηθούσαν στην καλλιέργεια, στο αλώνισμα και στη μεταφορά, και μάνδρες για πρόβατα, αποθήκες για την παραγωγή, απλά καταλύματα για τους εργάτες, βοηθητικούς χώρους για την παρασκευή γαλακτοκομικών προϊόντων, όπως χαλούμια, αναρά-

Βλ. Ιωάννη Π Θεοχαρίδη, Οθωμανικά Έγγραφα 1572-1839, Αρχείο Ιεράς Μονής Κύκκου (Α 1572-1719)

δες και τυριά. Επίσης στα τσιφλίκια υπήρχαν όλα τα απαραίτητα εργαλεία όπως κάρα, άροτρα και μύλοι, όπως ελιόμυλοι και αλευρόμυλοι¹².

Υπάρχουν μαρτυρίες για τρεις μεγάλους τσιφλικάδες στα Μάσαρη, κατά τις περιόδους (1731–1732), (1800–1821) και 1825. Στην πρώτη περίοδο, στο οθωμανικό παραχωρητήριο έγγραφο (1144/6 Ιουλίου 1731–26 Μαΐου 1732), ο λοχαγός (Ser boluk) Husein ήταν σπαχής¹³ του τιμαριού Μάσαρη και

νος ήτο τσιφλίτζιν του Σολωμή, κατατομηθέντος το 1821. Είναι κόμη Μόρφου, έχουσα εκατοντάδα κατοίκων. Massa, massara και Massari, έλεγαν τας αγροτικές επαύλεις. Κόμη Μάσσαρι υπάρχει και εν Ρόδω.”
 8. Σύμφωνα με την παράδοση, στα Μάσαρη διέμενε η Μασάρα, η πιστή υπηρέτρια του Ρήγα, ο οποίος είχε το βασίλειό του στο μικρό γειτονικό χωριό Βασιλικό, βόρεια του Μάσαρη. Η σύζυγός του η Ρη(γ)αίνα, κατοικούσε στο άλλο γειτονικό χωριό, την Κορά, το οποίο βρίσκεται στα δυτικά του Μάσαρη. Στα ανατολικά και πιο συγκεκριμένα στο εγγύς γειτονικό χωριό τη Φιλιά, έμενε η φιλενάδα του Ρήγα. Τέλος στο κοντινό χωριό Αιλώνια, το οποίο βρίσκεται στα νοτιοανατολικά του Μάσαρη, διέμεναν οι αυλικοί, ευγενείς που περιέβαλαν τον Ρήγα.

¹⁰ Ελευθέριος Αντωνίου – Αυγία Χριστοφόρου Αντωνίου, Μάσσαρι - Θύμισες μιας γης, Λευκωσία 2008, 23-39. Όπου αναφέρεται η δημιουργία του μεγάλου εμπλουτιστικού υδατοφράγματος των Μασάρων το 1973.

¹¹ Ακόμη και σήμερα στο κατεχόμενο χωριό Μάσαρη, υπάρχουν κατάλοιπα μεγάλων λαγυμιών, στερνών και πετραυλάκων.

¹² Ερείπια και χαλάσματα από τρεις τουλάχιστον ελιόμυλους κι ενός αλευρόμυλου υφίστανται στα Μάσαρη.

¹³ Ο σπαχής ήταν στρατιωτικός αξιωματούχος, Φεουδάρης, Τσιφλικάς, ο οποίος ήταν υποχρεωμένος να υπηρετεί το σώμα ιππέων σε αντάλλαγμα στρατιωτικού τιμαριού (τσιφλικιού) το οποίο του είχε παραχωρηθεί από την Οθωμανική Διοίκηση.

κατείχε με αυτοκρατορικό μπεράτι, το υπαγόμε-
νο στον καζά Μόρφου, χωριό, Μάσαρη (εικόνα 3).
Στη δεύτερη περίοδο (1800–1821), όπως αναφέρει
ο Χρ. Παπαδόπουλος¹⁴, στην εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕ-
ΡΙΑ (29.07.1931) με τίτλο “Κυπριακαί θυσίαι εις την
μεγάλην Ιδέαν, η εκατόμβη της 9ης Ιουλίου 1821...”.
Στο κτήμα του τσιφλικιού των Μασάρων¹⁵, υπήρ-
χε και το κονάκι του τσιφλικά¹⁶ Σόλων Σολωμή
(εικόνα 4).

Όπως φαίνεται ο προύχοντας Σολωμής, κάτο-
χος του τσιφλικιού των Μασάρων¹⁷, ήταν και κά-
τοχος πολύ μεγάλης περιουσίας¹⁸, μεταξύ άλλων
και των τσιφλικιών Φλάσου και Μόρφου.

Μετά το θάνατο του Σόλων Σολωμή¹⁹, (εικό-
να 5) η περιουσία του δημεύθηκε. Έτσι αφού το
τσιφλίκι των Μασάρων περιήλθε πρώτα σε διάφο-
ρους ανώτερους Οθωμανούς αξιωματούχους του
στρατού καθώς και σε άλλους Χριστιανούς αξιω-
ματούχους της Επαρχιακής Διοίκησης, οι οποίοι
επωφελήθηκαν, διεκδικώντας την εκμίσθωσή του,
τελικά κατέληξε στον Χατζηλούκα Χατζηκωνστα-
ντή²⁰. Αναφορές από τα κατάστιχα V+VII του 1825
του Αρχείου της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου
σημειώνεται ως ο μόνος φορολογούμενος από τα
Μάσαρη, ο προύχοντας τσιφλικάς, Χατζηλούκας
Χατζηκωνσταντής (εικόνα 7).

Η έπαυλη Μασάρα²¹, αργότερα τιμάριο, τσι-
φλίκι των Μασάρων και τέλος, το χωριό Μάσαρη,
άφησαν με τη σειρά τους, ανεξίτηλα τα σημάδια
τους, τόσο στην αγροτική κοινωνική ζωή της
υπαίθρου, όσο και στην ευρύτερη δομή της κυ-
πριακής κοινωνίας.

“Εις το χωρίδιον Μάσαρη, εκ 15 μόλις οι-
κογενειών αλλ’ έχον την τιμήν να αριθμή ένα
εθνομάρτυρα κατά τας σφαγάς του 1821, από της
ενάρξεως του πολέμου η κανδήλα προ της εικό-
νος του Αγ. Γεωργίου εν των Ναώ σβύνεται μι-
κρόν μετά το άναμμα καθ’ εκάστην. Τούτο ελύ-
πει πολύ τον ευλαβή χωρικών όστις είχε την φρο-
ντίδα ταύτην. Κατά τίνα νύκτα κατ’ όνας είδεν ο
χωρικός ούτος τον Άγιον όστις τον καθησύχασε
λέγων αυτώ ότι απουσιάζει εις τον πόλεμον και
είναι περιττή η κανδήλα.”

¹⁴ Διευθυντής Αστικής Αγ. Σάββα.

¹⁵ Σίμος Μενάρδος, Τοπωνυμικά και Λαογραφικά Μελέται, Αθήνα, 1907. Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών XXXI, Λευ-
κωσία, 2001.

“...Ιδία προσοχής άξιο είναι το Μάσαρι (ή τα), κωμίδιον του Μόρφου,
αφού έχον 70 κατοίκους, περί ου είναι γνωστόν ότι ήτο τσιφλίκι...Τσι-
ούτο δε (τσιφλίκι) βεβαίως ήτο και επί των Φράγκων, οίτινες massa και
massara και massar, έλεγον τας αγροτικές επαύλεις...” (εικόνα 6).

¹⁶ Το κονάκι του τσιφλικά Σόλων Σολωμή (ο οποίος και ήταν ένας από
τους 486 πρόκριτους, προύχοντες, εθνομάρτυρες, που κατατομήθη-
κε στις 10 Ιουλίου του 1821 από τους Τούρκους. Μια μόνο μέρα μετά
τον σφαγιασμό του εθνομάρτυρα Αρχιεπισκόπου Κυπριανού και των
άλλων Αρχιερέων του νησιού). Σύμφωνα με μαρτυρίες των κατοίκων
των Μασάρων, το κονάκι του Σόλων Σολωμή βρισκόταν δίπλα από την
εκκλησία του Αγίου Αντωνίου (μονόχωρος καμαροσκέπαστος ναός του
15ου αιώνα). Χαλάσματα της οικίας του Σολωμή υπάρχουν ακόμη και
σήμερα.

¹⁷ “Το τσουβλίτζην των Μασάρων” όπως αυτό προφέρεται ακόμη από
μερικούς πολύ ηλικιωμένους κατοίκους του χωριού.

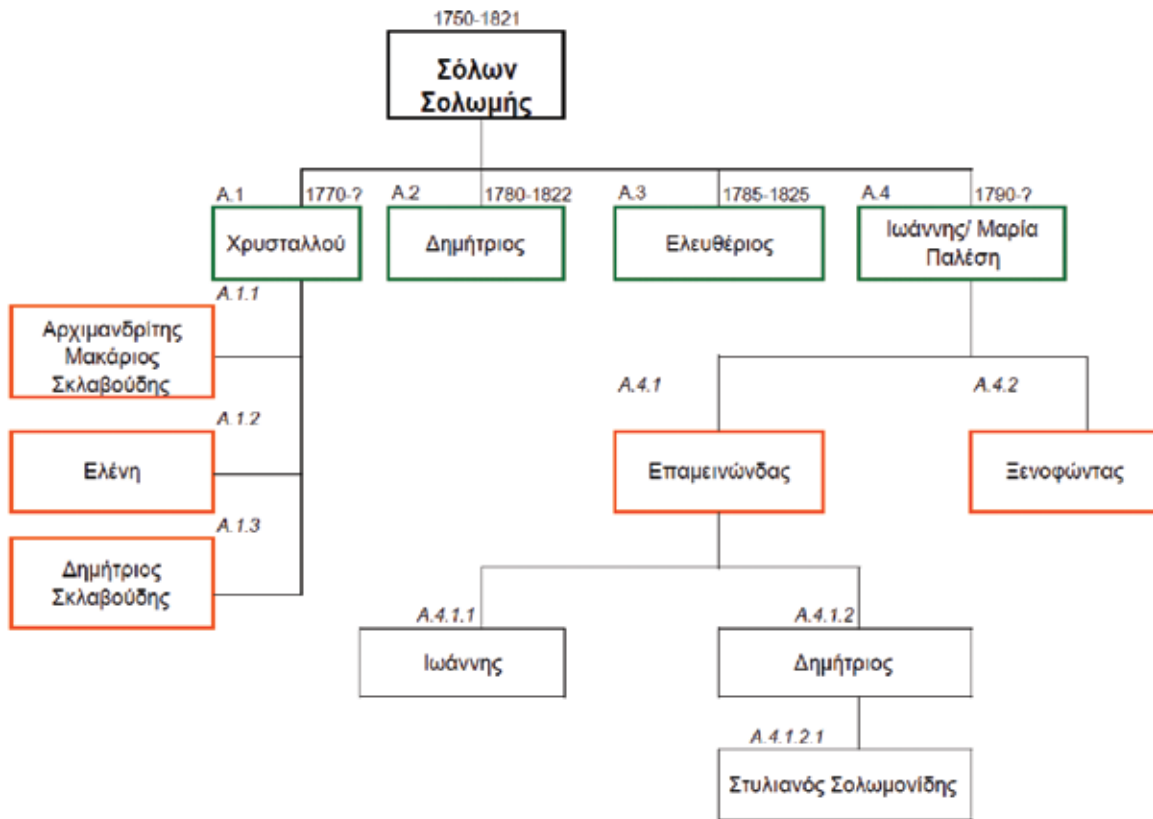
¹⁸ Κατά την αυτήν 10ην Ιουλίου εκαρατομήθηκαν οι προύχοντες της
Λευκωσίας... Σόλων Σολωμής (του οποίου εδημεύθησαν μία οικία κεί-
μενη εν τη συνοικία Αγ.Αντωνίου, η εν τω χωρίω Φλάσου περιουσία
αποτελούμενη από κατοικίαν, ελαιτριβείον, γαίαις, ύδωρ, ελαιόδε-
ν

δρα και πρόβατα, η εις το χωρίον Μάσαρι περιουσία περιλαμβάνουσα
ως αύτως κατοικίαν, γαίαις, ύδωρ, ελαιόδενδρα και πρόβατα και η εν
Μόρφου περιουσία απαρτιζομένη εν κατοικία, νερόμυλον, ύδατος και
γαίων’

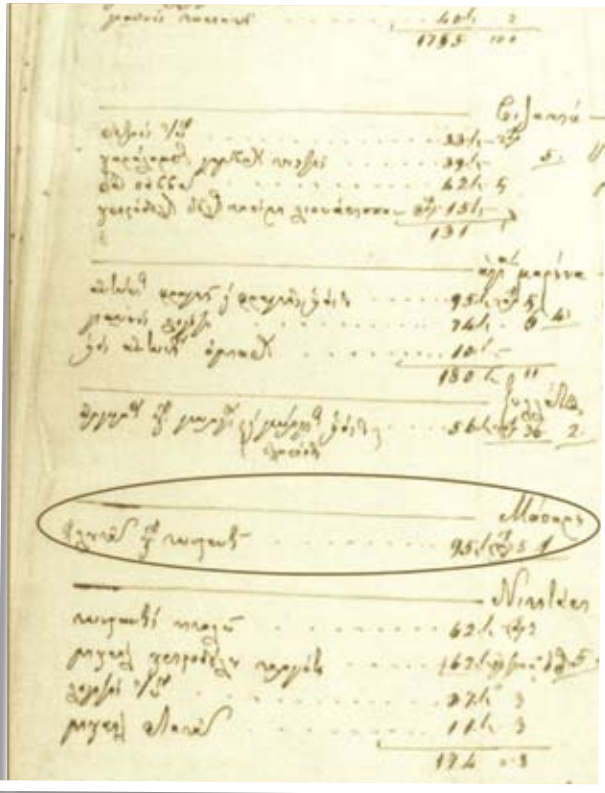
¹⁹ Βλ. Ελευθέριος Αντωνίου – Αυγία Χριστοφόρου Αντωνίου, Μάσαρι
- θύμισες μιας γης, εκδόσεις Βιβλικόδοτική, Λευκωσία, 2008, 272, 273,
274. Ο Σόλων Σολωμής είχε μια κόρη, την Χρυσταλλού και τρεις γιους,
τον Δημήτριο, τον Ελευθέριο και τον Ιωάννη.

²⁰ Ο Χατζηλούκας και ο Χατζηλοϊζής Χατζηκωνσταντίνου ήταν αδέλ-
φια και κατάγονταν από το Καϊμακλί. Στις αρχές του 1800 μετοίκησαν
στα Μάσαρη όπου και δημιούργησαν τις οικογένειές τους.

²¹ Γεώργιος Χατζιδάκις, Περί του ετύμου της λέξεως Μεσαρέα, ΑΘΗ-
ΝΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ, Αθήνα τόμος VI, 1894, 22. Massara,
εσήμανε διάρχικός κτήμα, μετά επαύλους αγροτικής, κατόπιν δε
αυτήν την επί του κτήματος κυριότητα.. Επίσης περιελάμβανε εν τη
ενορία αυτής πάσαν κτήσιν. Massariou, δι’εκαλείτο ο καλλιεργών γεωρ-
γός την μασσάραν, ο φύλαξ αυτής, ή και ο όποιος, ωσαύτως ο κατοικόν
εν αυτή...βλ.επίσης ό.π. 24, όπου αναφέρεται “Αν δε το όνομα μασσά-
ριος δεν περιεσώθη εν τη γλώσση του λαού, τούτο προήλθε διότι ήτο
ιδιότης πεπερασμένη των καλλιεργητών, συνδεομένη με τρόπον ίδιον
και υποχρεώσεις ίδιας αυτών. Ενόθς ως κτήμα τιμαριούχου έπασεν
ον μασσάρα αυτου, οι καλλιεργηται δεν ηδύναντο να φέρουσι πλέον το
όνομα του μασσαριού”

Γενεαλογικό Δέντρο Σόλων Σολωμή

**Κατάστιχα V + VII 1825 – Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου
Φορολογούμενος ο Χατζηλούκας Χατζηκωσταντής από το Μάσσαρι**

Giovanni Maria Turrini, «Cyprus Insula» (75x110 mm), Il teatro del Mondo-Candia, Βενετία 1655. Ο χάρτης μινιατούρα της Κύπρου εκδόθηκε από τον Turrini στη Βενετία και είναι προϊόν αντιγραφής από τον άτλαντα τσέπης του Ortelius

Εφημερίδα Κυπριακός Φύλαξ 27.10.1912, η “είδηση” φιλοξενήθηκε στην εφημερίδα με τίτλο Αγία Απλότης, Sancta Simplicitas. ■